

Tiedekasvatus natsismin asialla

Osmo Pekonen

Gasche, Malte 2014. "Der Germanische Wissenschaftseinsatz" des "Ahnenerbes" der SS 1942–1945. Zwischen Vollendung der "völkischen Gemeinschaft" und dem Streben nach "Erlösung". Studien zur Archäologie Europas, Band 20. Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH. 212 s.

Suomessa jo pitkään vaikuttaneen saksalaisen tutkijan Malte Gaschen historian väitöskirja tarkastettiin Berliinin Humboldt-yliopistossa tammikuussa 2012, ja nyt se on toimitettu kirjaksi, jota tässä arvioidaan. Tutkimuksen aiheena on SS-Reichsführer Heinrich Himmlerin lempilapsen, SS-järjestön tieteellisen (tai pseudotieteellisen) osaston SS-Ahnenerben ja erityisesti sen humanististen tieteiden yksikön Germanischer Wissenschaftseinsatzin toiminta vuosina 1942–1945 läntisen ja pohjoisen Euroopan miehityissä ns. ”germaanisissa” maisissa (Alankomaissa, Belgiassa, Norjassa ja Tanskassa) sekä Suomessa. Teos on näin ollen varsin tarkasti rajattu osa SS-Ahnenerben historian laajempaa kansainvälistä kartoitusta, josta viime aikoina on ilmestynyt lukuisia uusia tutkimuksia. SS-Ahnenerben historiankirjoitus kaiken kaikkiaan on silti käynnistynyt merkillisen myöhään verrattuna monista muista kansallissosialistisen Saksan ilmiöistä tehtyihin tutkimuksiin. SS-Ahnenerben palveluksessa olleista humanisteista – arkeologeista, antropologeista, historioitsijoista – useimmat ehdivät kaikessa rauhassa eläköityä tai siirtyä manan majoille, ennen kuin heidän sodanaikeisiin tekemisiinsä kiinnitettiin kriittistä huomiota tai niistä tehtiin akateemista tutkimusta. Tähän vaikutti monissa tapauksissa historiantutkijoiden haluttomuus ”liata omaa pesää” paljastamalla kiusallisia asioita alan nimekkäiden kollegojen menneisyydestä.

Kansainvälisenä herättäjänä Ahnenerbe-tutkimuksessa on toiminut kanadalaisen Heather Pringlen monille kielille käännetty yleistajuinen, mutta sängen huolellisesti dokumentoitu teos *The Master Plan: Himmler's scholars and the Holocaust* (Pringle 2006/2009), jossa myös Suomen asioita käsitellään laajasti. Gaschen väitöskirjan suomalaisen lukijan – maallikon varsinkin – olisikin suositeltavaa ensin tutustua Pringlen teokseen, jolloin hän saa kokonaiskuvan SS-Ahnenerben olemuksesta, toiminnasta ja tavoitteista muuallakin kuin Gaschen tutkimissa viidessä maassa. Ahnenerben toiminta näet oli ennen toisen maailmansodan syttymistä jopa maailmanlaajuista, sillä se lähetti, tai ainakin suunnitteli lähettävänsä, retkikuntia kaikille mantereille haeskelemaan jäänteitä maapalloa muka kerran kansoittaneista ”arjalaisista”, vaaleahiuksisesta valtiasrodusta, jonka kantaisät Himmlerin kuvitelmien mukaan olivat astuneet esiin suoraan maailmankaikkeuttamme ammoin verhoneesta kosmisesta alkujäästä (*Welteis*). Pringlen teoksen pääosa käsittelee Ahnenerben arkeologis-muinaistieteellisiä tutkimusretkiä, joiden kohteista Gaschen tutkimukseen on rajautunut lähinnä vain kaksi: Bohusläänin kalliopiirokset Ruotsissa sekä Kalevalan ja kanteleen myyttinen kotimaa, Karjala, Suomessa.

Saksassa SS-Ahnenerbea koskevat tutkimukset asemoituvat osaksi valtavaa natsivuosiin 1933–1945 kohdistuvaa Vergangenheitsbewältigung-kirjallisuutta, jolle ei loppua näy ja josta myös Gaschen tutkimus löytää luontevan viitekehyksensä. Jos hypoteettinen suomalainen maallikkolukija sattuisi tutustumaan Gaschen tutkimukseen tuntematta tätä laajempaa viitekehystä, hänelle voisi syntyä väärä mielikuva siitä, ettei SS-Ahnenerbe ”ehkä niin paha ollutkaan”. Mahdollinen näköharha (joka ei suinkaan ole tekijän syy) johtuu tutkimusai-

heen rajauksesta SS:n humanistien osittain harmittomaan ja jossain määrin hassahtaneeseenkin puuhasteluun, jolle osattiin myös nauraa jo omana aikanaan. Tutkimuksen ulkopuolelle jäävät tällä kertaa niin keskitysleirit kuin muutkin juutalaisiin ja muihin epätoivotuihin ihmisryhmiin kohdistuneet tuhoamistoimenpiteet.

Pringle puolestaan aloittaa teoksensa karmaisevalla esimerkillä SS:n ”humanistien” tuhoisista aikaansaannoksista. Hänen mukaansa Saksan homoseksuaalien joukkotuhoamiseen saattoi antaa herätteen SS-Ahnenerben nimekkään arkeologin Herbert Jankuhnin (1905–1990) esittämä tulkinta Schleswig-Holsteinin ja Tanskan rämeisiin survottujen niin kutsuttujen suoruumiiden alkuperästä. Jankuhnin mukaan rautakautiset kuolonuhrit kenties olivat muinaisten germaanien teloittamia homoja, joihin hänen mukaansa roomalainen Tacitus viittasi kuvatessaan germaanien tapoja: ”ruumiinsa häpäisseet he upottavat lietteeseen suohon” (suom. Tuomo Pekkanen). Tacituksen *Germaania* oli yhtenä kurssikirjana SS-upseerikokelaille, joilta vaadittiin sen ja monien muidenkin muinaisgermaaneja koskevien teosten ja teorioiden osaamista (Krebs 2011). SS-Ahnenerbe yritti jopa kaapata *Germaanian* vanhimman käsikirjoituksen eräältä sen omistaneelta italialaiselta aatelismieheltä, mutta se operaatio epäonnistui.

Esimerkki osoittaa, että myös SS-Ahnenerben humanistinen osasto oli orgaaninen osanen yhdessä maailmanhistorian hirvittävimmissä tappokoneistossa, joka oli vastuussa miljoonien kuolemasta. SS-Ahnenerben kaikkein pahimmat hirmuteot, kuten lääketieteelliset kokeet keskitysleirivangeilla, kuitenkin toteutettiin pikemminkin Ahnenerben luonnontieteellisellä osastolla, jonka rikoksia ihmisyyttä vastaan on tutkittu Nürnbergin oikeudenkäynneistä alkaen. Gaschen teoksessa ei aiheen rajauksesta johtuen kuitenkaan ole puhe juuri kenenkään tappamisesta. Gaschen tarkastelemista henkilöistä lähinnä vain yksi, Ahnenerben toimitusjohtaja Wolfram Sievers (1905–1948), sai Nürnbergissä kuolemantuomion, kun taas useimmat humanistitutkijat livahtivat kuin koirat veräjältä ja monissa tapauksissa jatkoivat muina miehinä akateemista uraansa, ikään kuin Saksassa ei vuosina 1933–1945 mitään kovin merkittävää olisi tapahtunutkaan.

Gasche aloittaa teoksensa kirjallisuustieteilijä Hans Schneiderin (1909–1999) alias Hans Schwerten tapauksesta. Schneider oli Ahnenerben SS-Hauptsturmführer, mutta sodan päättyessä onnistui livahtamaan maan alle, vaihtamaan nimensä Schneiderista Schwerteksi ja uudella identiteetillään tekemään komean akateemisen uran erikoistuen – varsin sopivasti – paholaisen kanssa sopimuksen tehneen tohtori Faustin tutkijaksi. Lopulta hän kohosi Aachenin yliopiston rehtoriksi. Elämänvalhe paljastui vasta 1995, jolloin noussut mediakohu osaltaan herätti tutkijat selvittämään muidenkin SS-Ahnenerben tiedemiesten myöhempiä vaiheita. Kävi ilmi, että vastaavia takinkääntäjiä oli ollut eri maissa hämmästyttävän monia. Useissa tapauksissa tiedemies oli voinut jopa merkitä natsien rahoittamat tutkimuksensa sellaisinaan ansioluettelonsa ilman sen kummempia jälkiseuraamuksia. Yksi syy siihen, että tällainen oli mahdollista, oli Gaschen mukaan epäilemättä kylmä sota, jolloin ideologisen konfliktin päärintama sijoittui muualle kuin tiedemiesten mahdollisen natsimenneisyyden pöyhimiseen. Berliinin muurin mukana murtuivat monet tabut, ja myös SS-Ahnenerben objektiivinen tutkimus sai tuulta purjeisiinsa. Joitakin vanhoja natseja oli vielä 1990-luvulla ja 2000-luvun puolellakin vastaamassa niin tutkijoiden kuin tuomarienkin kysymyksiin.

Pringle ehti omaa kirjaansa varten haastatella muun muassa SS-Hauptsturmführer Bruno Begeriä (1911–2009), joka yhdessä SS-Sturmbannführer Ernst Schäferin (1910–1992) kanssa osallistui SS-Ahnenerben kuuluisaan Tiibetin-retkikuntaan 1938–1939 tavoitteenaan löytää arjalaisen herrakansan verenperintöä Himalajaltakin. Sittemmin Beger oli Auschwitzissa valitsemassa eri rotujen tyypillisiä edustajia tuskalliseen prosessiin, jonka

päätteeksi nämä joutuivat preparoitaviksi SS-Ahnenerben pedagogisiin luurankokokoelmiin. Beger selvisi teoistaan ehdollisella kolmen vuoden vankeusrangaistuksella ja eli 98-vuotiaaksi. Tamperelainen Hannu Sinisalo (Sinisalo 2007) puolestaan ehti vielä haastatella suomalaista Yrjö von Grönhagenia (1911–2003), joka nuorena opiskelijana vuonna 1935 ystäväystyi Saksassa itsensä Himmlerin kanssa, sai tämän innostumaan niin Kalevalasta kuin kanteleensoitosta ja sai tältä johdettavakseen kokonaisen SS-Ahnenerben osaston suomalaisten rotuluokituksen laatimista varten (von Grönhagen 1948, 1975). Himmler kirjoitti von Grönhagenille 13.10.1935: ”Saksalaisten ja suomalaisten ei koskaan pidä unohtaa, että heillä kerran oli yhteiset esi-isät.” Vuosina 1936–1938 von Grönhagen opasti SS-Ahnenerben tutkijoita kolmella Suomen Karjalaan suuntautuneella tutkimusretkellä, jotka merkitsivät SS-Ahnenerben Suomeen kohdistuneen kiinnostuksen huippua. Gasche käsittelee päällisin puolin tätä aihetta, joka kuitenkin jää hänen pääotsikossa tekemänsä aikarajauksen 1942–1945 ulkopuolelle. Hän tyytyy tässä yhteydessä viittaamaan Pringlen kirjaan sekä eräisiin sanomalehtiartikkeleihin. Lopullinen tutkimus von Grönhagenin roolista näyttäisi olevan tekemättä.

Tutkimuksensa laajassa johdannossa, joka käsittää noin kolmasosan teoksesta, Gasche käsittelee ansiokkaasti SS-Ahnenerben varhaishistoriaa ja järjestön taustalla ollutta kiihkokansallista, mytologista ja osittain mystistäkin käsitemaailmaa. SS-Ahnenerben historia voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen:

1) ”Mystisessä vaiheessa” 1935–1937 Himmler henkilökohtaisesti kokosi ympärilleen merkillisen joukon samanmielisiä okkultisteja ja esoteerikkoja. Näitä olivat muiden muassa omalaatuisen keijukais- ja peikkouskonnon perustaja Friedrich Hielscher (1902–1990); muinaisgermaanisen aasa-uskonnon innokas elvyttäjä Wilhelm Teudt (1860–1942); tarujen Atlantikseen ja tuhansia vuosia vanhaan Ura-Linda-kronikkaan uskova Herman Wirth (1885–1981) sekä ylitse muiden Karl Maria Wiligut (1866–1946), entinen mielisairaalopitilas ja SS-Brigadeführer, joka piti itseään muinaisten germaanikuninkaiden verenperillisenä tai jopa germaanisen ukkosenjumalan Thorin inkarnaationa (”Weisthor”). Heinrich Himmler itse ei jäänyt kuvitelmissa muista jälkeen, sillä hän mahdollisesti piti itseään *Lohengrin*-oopperastakin tutun muinaiskuninkaan Heinrich Linnustajan reinkarnaationa tuhannen vuoden takaa ja pohdiskeli ilmeisen vakavissaan, voitaisiinko Thorin vasara ehkä iskevänä salamana valjastaa natsien salaiseksi aseeksi. Himmlerin ja hänen ystäviensä fantasiat tuhatvuotisesta valtakunnasta laukkasivat jopa niin villeinä, että ne uhkasivat saattaa naurunalaiseksi koko SS-järjestön – ainakin ulkomailla, missä vielä uskallettiin nauraa.

2) ”Seestymisvaiheessa” 1937–1939 järjestö yritettiin saada vuonna 1937 nimitetyn uuden esimiehensä, nimekkään filologin Walther Wüstin (1901–1993), johdolla ainakin näennäisesti toimimaan tieteellisten kriteerien mukaan. Järjestön julkaistavaksi siirrettiin propagandalehtien lisäksi myös todellisia tieteellisiä lehtiä kuten leipzigiläinen *Archiv für Religionswissenschaft*. Lähinnä Wüstin ajalta ovat peräisin Ahnenerben muutamaiset todelliset tieteelliset saavutukset, joita löytyy muun muassa arkeologian alalta. Wüst, joka toimi SS-Ahnenerben tieteellisenä johtajana sen loppuun saakka, oli vakaumuksellinen kansallissosialisti mutta myös pätevä kielitieteilijä ja sanskritin sekä muinaispersian tutkija ja Münchenin yliopiston rehtori vuosina 1935–1945. Ensitöikseen hän antoi potkut muutamille pahimmiksi katsomilleen amatööreille, joihin hän laski kuuluvaksi myös suomalaisen ylioppilaan von Grönhagenin. Parhaimmillaan (tai pahimmillaan) SS-Ahnenerben kuului Wüstin aikana neljäkymmentä enemmän tai vähemmän tieteellistä laitosta, joissa uurasti useita satoja tutkijoita, joukossa myös lukuisia naisia, joille ei muuten ollut sijaa SS-järjestössä.

3) ”Sotavaiheessa” 1939–1945 koko SS:n toimintaa leimasi rajaton väkivalta niin sanot-

tuja ”alempia rotuja” kohtaan. Muuan Gaschen siteeraama SS:n uskontunnustus tuolta ajalta sanoo: ”SS on germaaninen. Se uskoo germaanisen elintilan luomiseen, jotta germaaniheimo voisi vapaasti levittäytyä. Germaanien historian kahden vuosituhannen ajan kaipuu germaanien ykseyteen on säilynyt elävänä germaanien parhaan verenperinnön keskuudessa. Mitä *'kheruski Arminius'* kerran haaveili pienessä mittakaavassa, on Adolf Hitlerin johdolla toteutuva täydessä mitassaan.” Tätä aatetta kuuluttamaan Saksan miehittämissä ”germaanisissa maissa” perustettiin syksyllä 1942 Germanischer Wissenschaftseinsatz, joka siis on Gaschen varsinainen tutkimusaihe.

SS-Ahnenerben muinaistutkijoista monet olivat hourupäitä, mutta eivät aivan kaikki. Mukana oli myös joitakuita todellisia huippututkijoita. Heistä kuuluisimpia on hollantilainen Jan de Vries (1890–1964), suuri germaaninen filologi, jonka teokset edelleen ovat alallaan käypää valuuttaa. Saksan arkeologeista 86 prosenttia liittyi NSDAP:n jäseniksi. Tällä alalla Saksa oli teknisesti johtava maa, jossa hallittiin esimerkiksi siitepölyanalyysin käyttö ajoitusmenetelmänä. SS-Ahnenerben pysyväksi aikaansaannokseksi on jäänyt Schleswig-Holsteinin merkittävimmän muinaiskohteen, viikinkikaupunki Hedebyn (saks. Haithabu), vuosina 1937–1939 toteutettu esiinkaivaminen, jota johti edellä mainittu Herbert Jankuhn, sotilasarvoltaan SS-Obersturmbannführer. Sodan jälkeen hän eteni urallaan muun muassa Göttingenin yliopiston filosofisen tiedekunnan dekaaniksi. Hedebyn kaivauksille kutsuttiin mukaan arkeologeja kaikista Pohjoismaista; Suomea edusti perniöläinen arkeologi Helmer Salmo (1903–1973), jota ei tämän takia ole syytä leimata natsiksi.

Gaschen teoksen puutteeksi voisi mainita sen, ettei hän lainkaan käsittele Elsass-Lothringenia, jossa natsiarkeologit niin ikään kunnostautuivat muun muassa Pyhän Otilian vuorella 1941–1943 toteuttamallaan merkittävillä arkeologisilla kaivauksilla. Puute johtunee siitä, ettei Elsass-Lothringenia laskettu ”germaaniseksi maaksi”, vaan osaksi Saksaa, joka liitettiin (eli ”palautettiin”) Valtakunnan täyteen yhteyteen jo kesällä 1940. Varmaankin samasta syystä myös Luxemburgin tapaus jää Gaschen tutkimuksessa erikseen käsittelemättä, sillä sekin liitettiin suoraan osaksi Saksaa. Ylipäänsä Gasche ei kovin paljon siteeraa ranskankielistä Ahnenerbe-tutkimusta. Ehkäpä merkittävin teos, joka hänen bibliografistaan puuttuu, on Euroopan arkeologiyhdistyksen EAA:n Lyonissa 2004 pitämän ”Blut und Boden” -konferenssin julkaisu (Legendre, Olivier & Schnitzler 2007).

SS-Ahnenerben suurgermaaninen alkuinnostus oli kova, mutta ennen pitkää SS:n johdossa jouduttiin myöntämään, ettei germaani-ideologia sellaisenaan ollut vientikelpoista edes niin sanottuihin ”germaaniin maihin” – ja vielä vähemmän Suomeen. Gasche on löytänyt Wüstin tammikuussa 1937 päiväämän mielenkiintoisen dokumentin: Ahnenerbe, joka alun perin oli nimeltään Deutsches Ahnenerbe, päätti tuolloin lyhentää nimensä pelkäksi Ahnenerbeksi tehdäkseen paremman vaikutuksen nimenomaan suomalaisiin, joita ei parhaalla tahdollakaan ollut mahdollista käännyttää ainakaan saksalaisiksi ja tuskin edes germaaneiksi. Suomalaiset, jotka olivat osoittaneet miehuuttaan Berliinin olympialaisissa, voitiin kuitenkin von Grönhagenin alkamaa työtä jatkaen luokitella kuuluviksi laajempaan ”indogermaanisten kansojen” perheeseen. Vielä ongelmallisemmaksi ”germaaneista” vaahtoaminen kävi, kun natsien myötäjuoksijoiksi ilmoittautuivat myös keltiläiset nationalistit Bretagnesta. Waffen-SS, jonka alun perin piti olla vain rotupuhtaan germaanisen eliitin asia, alkoi myös joustaa rotuopeistaan sitä mukaa kuin itärintama söi miehiä. Lopulta tykinruoaksi kelpasivat lähes mitkä kansallisuudet hyvänsä. SS-Ahnenerben yhtenä tavoitteena oli mielialojen muokkaaminen vallatuissa maissa, jotta saataisiin lisää vapaaehtoisia Waffen-SS:n kotkien alle, mutta varsinainen värväystoiminta ei ollut sen asia. Kansallissosialistisessa Saksassa toimi hyvin monenlaisia kulttuuripropagandaa harjoittavia järjestöjä. Oma tiedepolitiikkaansa harjoitti myös NSDAP:n pääideologin Alfred Rosenbergin ympä-

rille ryhmittynyt ”Amt Rosenberg”, joka irrationaalisuudessaan meni vielä SS-Ahnenerbeä pitemmälle. Joidenkin Ahnenerbeen liittyneiden mielestä sen edustama ”musta tiede” lie-nee ollut pienempi paha kuin Rosenbergin visioiden inspiroima ”ruskea tiede”. Kilpailevat järjestöt visioivat Suur-Saksan tulevaisuutta hieman erilaista sanastoa käyttäen. Ongelmal-lisen ’germaaninen’-sanan sijasta varsinkin Rosenbergin ahkerassa käytössä oli myös sana ’pohjoinen’ (*nordisch*), jonka toivottiin vetoavan eritoten pohjoismaalaisiin, noihin uljaiden viikinkien jälkeläisiin. Alankomaissa ja Belgiassa viikingeistä puhuminen ei kuitenkaan oikein toiminut.

SS-Ahnenerben tiedevalistus ja -kasvatustyö saattoi ainakin ulkonaisesti muistuttaa nor-maaliala akateemista työtä tieteen tekemiseksi ja popularisoimiseksi. Järjestettiin tieteellisiä seminaareja, yleisöluentoja, näyttelyitä, kouluvierailuja ja kotiseutretkiä. Sota-ajan ankeissa oloissa varmaan moni miehitetyn maan asukas osallistui tällaisiin kulttuuritapahtumiin tavallaan pahaa aavistamatta – eihän muutakaan kuin saksalaista viihdykettä juuri ollut tarjolla. Sota-aikana, jolloin paperistakin oli pulaa, SS-Ahnenerben lehdet tarjosivat monelle tutkijalle harvinaislaatuisten mahdollisuuden ylipäänsä jatkaa julkaisemista ja aka-teemista uraa. SS-Ahnenerbe oli nuorille akateemisille miehille myös yksi harvoja tarjolla olevia mahdollisuuksia vältellä rintamapalvelukseen joutumista. Ahnenerben strategiaan kuului vetää mukaan toimintaansa huippukykyjen lisäksi myös harmittomia amatöörejä ja hyödyllisiä idiootteja. Niinpä sen lehdissä julkaistiin myös näennäisesti aivan viattomia tut-kielmia kansansoittamista, nukketeatteriesityksistä tai maatiaiskanaroduista. Kaiken takana kuitenkin häämötti rotuteoreettinen viitekehys ja SS:n makaaberi pääkallotunnus.

SS-Ahnenerbe saavutti vaihtelevaa menestystä eri maissa riippuen muun muassa siitä, millaisen hallinnon Saksa niihin perusti. Parhaita menestystä saavutettiin Alankomaissa, jossa työtä johti edellä mainittu Hans Schneider ja jossa järjestöllä oli enimmillään 1800 paikallista yhteistoimintamiestä. Kuten Gasche osoittaa, menestyksen taustalla oli jo ennen sotaa alkanut kotiseutuhenkinen, paikallishistoriallinen ja kansatieteellinen saksalais-hol-lantilainen yhteistyö. Lisäksi SS-Ahnenerben asiaa edisti SS-Obergruppenführer Arthur Seyß-Inquartin nimitys Hollannin valtakunnankomissaariksi. Hollanti sai SS-johtoisen sak-salaishallinnon, koska hollantilaiset katsottiin arjalaiseen herrakansaan kuuluviksi ja lähes kypsiiksi liittymään Saksan yhteyteen. Naapurimaassa Belgiassa SS:n toiminta sujui kan-keammin, koska siellä oman kansallisen siviilihallinnon tunnustettiin (ainakin nimellisesti) jatkuvan ja järjestysvaltaa käytti Wehrmacht eikä SS. Natsi-ideologien mielestä sekä Belgia että Hollanti olivat keinotekoisia valtioita, joiden oli ennen pitkää määrä hävitä Euroopan kartalta. SS-Ahnenerben ideologiaan kuului sen sijaan puhua flaamien, frankkien, friisien ja saksien ”heimoista”, joista nämä maat olivat muodostuneet. Hieman yllättäen myös rans-kaa puhuvat vallontit ilmoittautuivat ”romanisoituneeksi germaaniheimoksi” rexiipäällik-kö Léon Degrellen (1906–1994) suulla. Suomalaiselle lukijalle hieman eksoottisiakin aiheita, kuten vallontien moninaisia puolueita tai friisien separatistiliikkeitä, käsitellään seikka-peräisesti (kumpaakin aihetta yhtä pitkästi kuin Suomea), mutta tämä osoittaa Gaschen tut-kimuksen eurooppalaisuuden: hän ei ole ylikorostanut tämänhetkisen asuinmaansa tapaus-ta, vaan käsittelee tasapuolisesti tutkimusaiheensa kaikkia maita ja alueita.

Pohjoismaissa SS-Ahnenerbe joutui kokemaan pettymyksen. Tanskassa sen työ tyrehtyi siihen, ettei Saksa virallisesti pitänyt Tanskaa miehitettynä maana lainkaan, vaan ilmoitti ainoastaan ”suojelevansa” sitä. Tanska ei tehnyt miehittäjille vastarintaa, sen siviilihallinto sai jatkaa toimintaansa melko normaalisti, ja kaiken kaikkiaan Tanska selvisi toisesta maailmansodasta melkein pä säikähdyksellä (kuolonuhreja tuli alle yksi promille väestöstä). Niinpä myös SS:n tuli Tanskassa käyttäytyä pidättyvästi ja matalaa profiilia noudattaen. SS-Ahnenerbe itse asiassa teki Tanskan muinaistieteille yhden suuren palveluksenkin:

Sodan loppuvaiheissa Wehrmacht suunnitteli Schleswig-Holsteinin maakannaksen linnoittamista Hedebyn alueella, jolloin olisi tuhoutunut Tanskan rautakauden mahtava muistomerkki Danevirken maalinnoitus. SS-Ahnenerben arkeologien saatua kuulla, että näin tärkeä ”arjalainen” muinaismuisto oli vaarassa, Himmler henkilökohtaisesti kielsi linnoitus-työt alueella. Ahnenerbeä palvellut Kielin arkeologisen museon intendentti Karl Kersten (1909–1992) sai sodan jälkeen Tanskan kuninkaalta peräti Dannebrog-ritariarvon kiitokseksi työstään tanskalaisten muinaismuistojen suojelijana. Samaisella Kerstenillä oli kuitenkin itärintamalla vähemmän humaanit kasvot: hän oli mukana valmistelemassa Himmlerin vierailua Krimille, josta oli täydellisen etnisen puhdistuksen jälkeen määrä tulla SS-eliitin kansoittama lomaparatiisi nimeltään Gotengau (niemimaata muinoin asuttaneiden tarunhoitoisten goottien mukaan).

Norjassa ei käytetty silkkihansikkaita, vaan maa miehitetiin väkivaltaisesti ja sen johon asetettiin Vidkun Quislingin johtama Nasjonal Samlingin nukkehallitus. Norjalaisfasisien ideologia osoittautui kuitenkin SS-Ahnenerbelle pettymykseksi. Quislingin seuraajilla tosin oli voimakas tietoisuus omasta rotupuhtaudestaan ja rodullisesta ylemmydestään, mutta saksalaisten harmiksi he eivät alkuunkaan halunneet kuulla olevansa ”germaaneja”, vaan ennen kaikkea norjalaisia (*Norrøn*). Quislingin hallintoa tukenut Nobel-kirjailija Knut Hamsun onnistui suuttuttamaan itsensä Hitlerin ryhtyessään vierailulla hänen luonaan 1943 julistamaan Norjan kaikinpuolista henkistä suuruutta jopa Saksaankin verrattuna (Rem 2014). Waffen SS -miehiä saatiin värvätyksi Pohjoismaista suhteellisen vähän: eniten Norjasta, mutta Tanskasta lähinnä vain etnisiä saksalaisia ja Suomesta kaikkein vähiten eli sopimuksen mukainen yksi pataljoona. Pohjoismaalaiset koottiin SS-Obergruppenführer Felix Steinerin komentaman SS:n Wiking-divisioonan Nordland-rykmenttiin. Suomalaisen SS-pataljoonan vaiheista on kirjoitettu paljon (Jokipii 1968; Jokipii 2002). Ideologisesti suomalaispataljoona erosi uuspakanallisesta SS:stä ainakin siinä, että mukaan otettiin luterilainen kenttäpappi.

Saksan vapaaehtoisena kanssasotijana Suomi oli monin tavoin erikoisasemassa. Yrjö von Grönhagen oli saanut sekä Himmlerin että SS-Ahnenerben Reichsgeschäftsführerin Sieversin vakuuttuneiksi suomalaisten ja saksalaisten ”indogermaanista kohtalonyhteydestä”. Himmler piti työhuoneensa seinällä karjalaisen runonlaulajan Timo Lipitsän kuvaa ja lienee joskus näppäillyt hänelle valmistettua hakaristillä koristettua kanneltakin. Hän myös vieraili Suomessa henkilökohtaisesti kesällä 1942 ja vietti lomaa Sydän-Hämeessä varsin aurinkoisissa tunnelmissa: kalasteli, saunoi, poimi sieniä, souteli Luopioisten Kukki-järvellä ja taputteli tyytyväisenä ilmeisesti rotupuhtaina pitämiään pellavapäisiä suomalaislapsia (Jokipii 1962; Suolahti 1963). Suomeen SS-Reichsführer oli saapunut miltei suoraan Auschwitziin tekemältään tarkastuskäynniltä. Mukanaan hänellä oli muun muassa henkilöäkärinsä Felix Kersten, jonka vaiheet niinikään liittyvät Suomeen (Kersten 1947).

Himmlerin henkilökohtaisella Suomi-kuvalla, johon von Grönhagen ja Kersten vaikuttivat, saattoi olla suurikin merkitys siihen, että SS:n rotupoliittinen toiminta jätettiin Suomessa sangen vaatimattomaksi. Gaschen mukaan SS-Ahnenerben budjetti Suomessa tehtävää ”germaanista työtä” varten oli esimerkiksi vuonna 1943/1944 vain 60 700 valtakunnanmarkkaa, kun samana vuonna Norjassa oli käytettävissä 20-kertainen summa. Saksalaiset olivat myös realisteja. Koska Suomen armeija ampui saksalaisten kannalta oikeaan suuntaan jo muutenkin, oli tarpeetonta luoda maahan eripuraa ryhtymällä liiaksi lietsomaan rotuteorioita. Suomalaiset luokiteltiin ”kulttuurigermaaneiksi”, ja se sai riittää. Suomalainen antisemitismi rajoittui sangen pieniin piireihin, ja Suomen oma juutalaisväestö selviytyi sotavuosista joutumatta vainotuksi. Toisaalta suomenruotsalaisille ei ruvettu rakentamaan erityistä germaani-identiteettiä, vaikka sillä suunnalla vetoa Saksaan olisi ollut.

Suomalaisen natsismin perustutkimuksessa (Ekberg 1991) SS-Ahnenerbeä ei juuri mainita muuten kuin von Grönhagenin 1930-luvulla organisoimien Karjala-retkien yhteydessä. Nyt valmistunut uusi tutkimus vahvistaa kuvan oikeaksi: Saksalaista propagandaa toki levitettiin Suomessa monia kanavia pitkin, mutta nimenomaan SS-Ahnenerben osuus propagandatyössä jäi meillä vähäiseksi. Ahnenerben asioille tosin oli Valtion Tiedotuslaitoksessa nimetty suomalainen yhdyshenkilö: psykologian tohtori ja sittemmin Erlangenin yliopiston professori Anitra Karsten (1902–1988). Himmlerille tärkeä Suomi-propagandan hanke olisi ollut myös Kalevalan uuden käännöksen julkaiseminen Saksassa SS-Ahnenerben erikoispainoksena.

Saksalaisen esikuvan mukaan monissa Euroopan maissa ilmestyy yhä kasapäin natsismia ja fasismia koskevaa Vergangenheitsbewältigung-kirjallisuutta. Ilmiö on saanut miltei teolliset mittasuhteet ja ylilyöntejäkin sattuu; onhan mediakohu taattu, jos tämä tai tuo vuosina 1933–1945 kulttuurielämässä vaikuttanut henkilö vielä voidaan paljastaa natsien myötäjuoksijaksi. Esimerkiksi norjalaiset eivät koskaan pääse rauhaan Knut Hamsunista, joka meni ja laati Adolf Hitlerille pateettisen muistokirjoituksenkin (Kunnas 2004). Vastaavasti Suomessa V. A. Koskenniemi ei koskaan pääse natsileimasta, joka häneen tarttui hänen tultuaan 1941 valituksi Göbbelsin koolle kutsuman Euroopan Kirjailijaliiton varapuheenjohtajaksi (Häikiö 2010).

Gaschen tutkimus ei kuitenkaan tuo Suomen osalta esiin uusia natsinimiä eikä minkäänlainen sensationalismi ole ollut kirjoittajan tavoitteenakaan. Keskeisimpänä kulttuurielämän saksalaismielisenä hahmona näyttäytyy odotetusti jälleen kerran Helsingin yliopiston rehtori Rolf Nevanlinna (1895–1980), kuuluisa matemaatikko, joka toimi suomalaisten SS-miesten vapaaehtoistoimikunnan puheenjohtajana (Lehto 2001/2008; Pekonen 2012). Sivumennen sanoen Gasche (s. 147) mainitsee virheellisesti Nevanlinnan ottaneen kesällä 1943 SS-kenraali Steinerin vastaan Loviisassa, vaikka todellisuudessa he tapasivat Nevanlinnan kesähuvilalla Lohjalla. Tapaamisessa ei sinänsä ole mitään ihmeellistä, koska Nevanlinna oli SS-toiminnassa vahvasti mukana ja juuri hän piti kiitospuheen SS-pataljoonalle sen kotiinpaluujuhlassa Pyynikin kentällä Tampereella 3.6.1943. Aiheellisesti Gasche kysyy, miten ihmeessä rehtori Nevanlinna sai värvätyksi noin 40 suomalaista professoria jäseniksi natsihenkiseen ja antisemitistiseen Suomen Valtakunnan Liittoon (SVL), jota johti lääketieteellisen tiedekunnan dekaani Mauno Vannas. Näin suuri akateemisen yhteisön osoittama poliittinen naiivius on kansainvälisestäkin huomiota herättävä ilmiö. Toisaalta SVL:n käytännön merkitys jäi lopulta vähäiseksi (Ekberg 1991).

Suomen osalta Gaschen tutkimuksen ansiona on tehdä laajemmalle eurooppalaiselle yleisölle tunnetuksi Suomen ja natsi-Saksan kulttuurisuhteista meillä jo vuosikymmenten ajan tehtyä ”menneisyyden hallinnan” kirjallisuutta, joka on varsin laajaa (Hiedanniemi 1980; Ekberg 1991; Hietala 2006; Hyytiä 2012; Jokisipilä & Könönen 2013). Saksalainen lukija (joka ei luultavasti osaa suomea) saa Gaschen tutkimuksen ansiosta paljon uutta tietoa Suomesta natsipropagandan yhtenä eurooppalaisena kohdemaana monien muiden joukossa. Sivumääräisesti Suomea käsitellään vähemmän kuin Saksan miehittämiä maita, joissa propagandatyö tietenkin oli kovempaa. Suomalainen lukija puolestaan saa hyödyllisen yleiseurooppalaisen kontekstin, johon nojaten hän voi arvioida, miten Suomi propagandavyörytyksestä selviytyi. Suomen ohella melkoinen selviytyjäämaa näyttää olleen Tanska, joka onnistui lähestulkoon pysyttelemään toisen maailmansodan ulkopuolella, vaikka oli Saksan miehittämä. Ruotsia ei Gaschen kirjassa käsitellä juuri lainkaan, eikä SS-Ahnenerbellä siellä virallista edustustoa tietysti ollutkaan. Ruotsalaisista kulttuuripersoonallisuuksista natsi-Saksan kutsun kuitenkin kuuluivat muun muassa tutkimusmatkailija Sven Hedin,

teologi Hugo Odeberg ja arkeologi Eric Oxenstierna. Eri maiden intellektuellin suhdetta kansallissosialismiin on äskettäin ansiokkaasti kartoittanut Tarmo Kunnas (Kunnas 2013), jota Gasche ei siteeraa.

Kaiken kaikkiaan Gaschen tutkimus on kattavasti dokumentoitu, loogisesti argumentoitu ja kielellisestikin tyylikäs panos SS-Ahnenerbeä koskevaan kansainväliseen tutkimukseen. Se tekee Suomessa kansallisilla kielillämme tehtyä tutkimusta tunnetuksi laajemmalle eurooppalaiselle yleisölle. Ylipäänsä on myönteistä, että Suomessa asuva tutkija toimii vaihteeksi myös saksan kielellä. Rinnakkaisilmionä Gaschen työlle voisi mainita Oula Silvennoisen tutkimuksen Saksan ja Suomen turvallisuuspalvelujen yhteistyöstä, joka on saatavissa myös saksaksi (Silvennoinen 2008/2010).

SS-Ahnenerben tiedekasvatuksessa historia nähtiin ennen kaikkea valtion aseena kansalliskiihkon lietsomiseksi ja aluelaajennusten perustelemiseksi. Tavoitteena ei niinkään ollut tutkia historiaa kuin luoda historiallisia myyttejä. Malte Gaschen tutkimien SS-Ahnenerben humanistien kiihkomielinen puuhastelu ei miehitetyissä ”germaanisissa maissa” ehkä suoraan tappanut ketään, mutta se loi osaltaan ilmapiiriä vapaaehtoisten rekrytoimiseksi varsinaiseen tappokoneistoon Waffens-SS:ään ja sitä tietä ”alempirotuisten” tuhoamiseen.

Pakko on kysyä lopuksi, voisiko samanlainen kieroutunut tiedejärjestö syntyä jossakin maassa uudelleen. Vastaus löytyy googlaamalla: ”Putinin aivoiksikin” (Barabashin & Thoburn 2014) kuvattu Moskovan valtionyliopiston professori ja kaksinkertainen tohtori Alexander Dugin suhtautuu SS-Ahnenerben muistoon ihailevasti. Hän on kuvannut sitä aikakautensa ”älylliseksi keitaaksi” ja hän haluaisi perustaa – ellei ole jo perustanutkin – Venäjälle samantyyppisen järjestön. Jäljet pelottavat.

Kirjallisuus

- Barabashin, Anton & Thoburn, Hannah 2014. Putin’s Brain: Alexander Dugin and the philosophy behind Putin’s invasion of Crimea. *Foreign Affairs*, 31 March. [www-lähde]. <<http://www.foreignaffairs.com/articles/141080/anton-barabashin-and-hannah-thoburn/putins-brain>> (Luettu 12.3.2015).
- von Grönhagen, Yrjö 1948. Himmlerin salaseura. Helsinki: Kansakirja. (Uusi laitos 2014.) Helsinki: Salakirjat.
- von Grönhagen, Yrjö 1975. Muistelmat I–III. *Suomen Kuvalehti* 34: 48–51; 36: 58–61; 38: 66–69.
- Hiedanniemi, Britta 1980. Kulttuuriin verhottua propagandaa. Kansallissosialistisen Saksan kulttuuripropaganda Suomessa 1933–1940. Helsinki: Otava.
- Hietala, Marjatta (toim.) 2006. Tutkijat ja sota. Suomalaisten tutkijoiden kontakteja ja kohdaloita toisen maailmansodan aikana. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hyytiä, Osmo 2012. Suomi ja Hitlerin Saksa 1933–1939. Helsinki: Minerva.
- Häikiö, Martti 2010. V. A. Koskenniemi: suomalainen klassikko 1 & 2. Helsinki: WSOY.
- Jokipii, Mauno 1962. Himmlerin Suomen-matka v. 1942. *Historiallinen Arkisto* 58, 417–441.
- Jokipii, Mauno 1968. Panttipataljoona. Suomalaisen SS-pataljoonan historia. Helsinki: Weilin & Göös.
- Jokipii, Mauno 2002. Hitlerin Saksa ja sen vapaaehtoisliikkeet. Waffens-SS:n suomalaispataljoona vertailtavana. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jokisipilä, Markku & Könönen, Janne: Kolmannen valtakunnan vieraat. Suomi Hitlerin

- Saksan vaikutuspiirissä 1933–1944. Helsinki: Otava.
- Kersten, Felix 1947. Himmlerin henkilöäkärinä. Muistelmia kolmannesta valtakunnasta v. 1939–1945. Hämeenlinna: Nide.
- Krebs, Christopher 2011. A Most Dangerous Book. Tacitus's Germania from the Roman Empire to the Third Reich. New York: W. W. Norton.
- Kunnas, Tarmo 2004. Knut Hamsun: modernisti ja anarkisti. Jyväskylä: Minerva.
- Kunnas, Tarmo 2013. Fasismin lumous. Eurooppalainen älymystö Mussolinin ja Hitlerin politiikan tukijana. Jyväskylä: Atena.
- Legendre, J., Olivier, L. & Schnitzler, B. (toim.) 2007. L'archéologie nationale-socialiste dans les pays occupés à l'ouest du Reich. Actes de la table ronde internationale « Blut und Boden » tenue à Lyon dans le cadre du Xe congrès de la European Association of Archaeologists (EAA), les 8 et 9 septembre 2004. Gollion: Infolio.
- Lehto, Olli 2001. Korkeat maailmat. Rolf Nevanlinnan elämä. Helsinki: Otava.
- Lehto, Olli 2008. Erhabene Welten. Das Leben Rolf Nevanlinnas. Basel: Birkhäuser.
- Pekonen, Osmo 2012. Arvio Olli Lehdon teoksesta Erhabene Welten. Das Leben Rolf Nevanlinnas. *The Mathematical Intelligencer* 1, 57–62.
- Pringle, Heather 2006. The Master Plan: Himmler's scholars and the Holocaust. New York: Hyperion.
- Pringle, Heather 2009. Himmlerin suuri suunnitelma. Arjalaisen herrakansan etsintä. Suom. Vappu Orlov ja Anna Orlova. Helsinki: Bazar.
- Rem, Tore 2014. Knut Hamsun. Reisen till Hitler. Oslo: Cappelen Damm.
- Silvennoinen, Oula 2008. Salaiset aseveljet: Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1944. Helsinki: Otava.
- Silvennoinen, Oula 2010. Geheime Waffenbrüderschaft: die sicherheitspolizeiliche Zusammenarbeit zwischen Finnland und Deutschland 1933–1944. Darmstadt: WBG.
- Sinisalo, Hannu 2007. Yrjö von Grönhagenin Carelia 1936: utopia Suomesta ja Karjalasta indogermaanisuuden ja muinaisuskon raja-alueena. Teoksessa Fingerroos, Outi; Loipponen, Jaana & Alenius, Kari (toim.), *Nykytulkintojen Karjala*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 91, 287–315.
- Suolahti, Eino E. 1963. Himmlerin ”lomamatka” Suomeen kesällä 1942. *Suomen Kuvalehti* 46, 37–41.

Osmo Pekonen on Oulun yliopiston tieteenhistorian dosentti.